

HERMAN OTTÓ PARLAMENTI TEVÉKENYSÉGE A FILOXÉRA ELLENI VÉDEKEZÉSBN

SZABADFALVI JÓZSEF

Igen sokoldalú tudományos és közéleti tevékenységét sokan méltatták, újabb és újabb adatokat tárva fel a hatalmas életút teljesebb megismeréséhez. A közelmúltban parlamenti tevékenységének feltárásához kezdtem hozzá, itt figyeltem fel a filoxéravész elleni széles körű tevékenységére. 1874-től többször tanulmányozta a helyszíneken, 1879 és 1896 között közel tízszer vetette fel a képviselőházban. Előadásokat tartott, írt róla az újságokban és folyóiratokban, egy időben tagja volt a kormány által felkért *Filoxéra Bizottságnak*. Ennek ellenére azt tapasztalhatjuk, hogy alig-alig ismerik idevonatkozó jelentős tevékenységét.

A *Magyar Néprajzi Lexikonban* (II. 163–164.) *Égető Melinda filoxéra* címszóban egyáltalában nem említi Herman Ottó szerepét, s nem ismeri *Balassa Ivánnak* az 1975-ben a Herman Ottó Múzeum Évkönyvében megjelent *A filoxéra Tokaj-Hegyalján* című kiváló tanulmányát sem. Csupán szőlészeti szakmunkák alapján írta le a vész európai megjelenését és magyarországi hatásait. Szinte ugyanezt mondhatjuk el a magyar szőlészettel foglalkozó néprajzi szakirodalomról is. Meg kell említeni, hogy *Balassa Iván* az előbb említett tanulmányát építette be 1991-ben megjelent *Tokaj-Hegyalja szőleje és bora* című kiváló monográfiájába is.¹

A filoxérát (*filoxéra vastatrix*) Amerikában 1856-ban fedezték fel. Többféle alakja ismert, ivaros, ivartalan, szárnyas, szárnyatlan. Nálunk az utóbbi a gyökéren megtelepedve végezte a nagy pusztításokat, a levelek sárgulása messziről jelezte a fertőzés helyét. Egyes fajai tölgyfaleveleken is élnek, de itt nem okoznak kárt. Európába 1858–1862 között, szőlővesszőkön hurcolhatták be. Franciaországban bukkant fel először 1865-ben a du Gard megyei Pujautban. 1868-ban a montpelieri iskola igazgatója, *J. E. Planchin* (1823–1888) nevezte el *Phylloxera vastatrix*nek (*Balassa* fordításában „levélszárító pusztító”). Az Európába bejutott irtóztató kór vészes gyorsasággal terjedt, 1872-ben az osztrák Klosterneuburgban tűnt fel először egy kísérleti telepen. A magyar Földművelésügyi Minisztérium 1874-ben már felhívta rá a figyelmet, tették ezt azért is, mert az említett gazdaságból sokan hoztak vesszőt. A Magyaróvári Gazdasági Akadémia kísérleti állomása még 1875 júniusában azt jelentette, hogy hazánkban még nem fordult elő a megbetegedés.²

Álljunk meg egy pillanatra a *filoxéra* szónál. A *magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* szerint 1882-ben jelent meg nyelvünkben. Mint látni fogjuk, *phylloxera* alakban már közel egy évtizeddel korábban. A nemzetközi kifejezés nyelvünkbe a németből került, a magyar szőlészetnek és borászatnak is erre voltak a legnagyobb kapcsolatai. Illetőleg a hatalmas veszedelem – mint láttuk – hozzánk német, pontosabban osztrák közvetítéssel érkezett.³ A viszonylag újkeletű jövevényszó hamar igen sok helyi alak-

1 *Balassa I.*, 1975.; *Balassa I.*, 1991.; L. még *Csoma Zs.*, 1933. 24. skk.

2 *Balassa I.*, 1975. 305–306.; *Horváth G.*, 1891.; *Szilágyi D.*, 1872.

3 MNyTESz. I. 1967. 911–912.

változatot hozott létre: *cirokféreg* (Békés m.), *cirokfia* (Balatonfelvidék), *cirokszer* (Terpes), *filexória* (Dunapataj), *filloxter* (Kalotaszeg), *filloxer* (Csitár), *filokcérna* (Mezőtúr), *filloxer*, *filloxerok* (Sümege vidéke), *filoxia* (Szentlőrincváta), *filoser* (Nagyszalonta), *permoxszéra* (Menyhe), *szirokszer* (Kisújszállás) stb.⁴ Herman Ottó 1914-ben megjelent pásztorszótárában: *cirokszer* (Terpes, Mátravidék) és *kilófereg* (Rozsnyó vidék) alakban fordul elő.⁵ A számos alakváltozat azt igazolja, hogy népünk nehezen ismerkedett a szóval, mint hátrább látni fogjuk, a jelenséggel is. Illetőleg igen hamar az ország egész területén elterjedt, hasonlóképpen, mint maga a filoxeravész.

A továbbiakban időrendi sorrendben tekintem át Herman Ottó idevonatkozó tevékenységét:

Általában azt tartják számon, hogy az 1870-es évek közepén ismerték fel Magyarországon a pusztító kórt. A Torontál megyei Pancsován a Földművelési Minisztérium 1875. október 5-én kibocsátott jelentése szerint 66 hold szőlőben erős fertőzést észleltek. Herman Ottó már 1874-ben a *Természettudományi Közönyben* értekezett *A phylloxera kérdéséhez* címmel.⁶ Ugyancsak a *Természettudományi Közöny* 1876. évfolyamában több tanulmánya jelent meg a terjedő vészről. Hírt adott a tölgyeken élő filoxerafajokról,⁷ illetőleg az *Ellenőr* c. lapban két cikket írt *Philaxera sáska*⁸ címmel. Ebben vitatkozott Cserháty (Hecht) Sándor és Deininger Imre ugyanott megjelent cikkeivel.⁹ Még 1876-ban jelent meg önálló kiadványként röpirata *Az élelődség kérdéséhez* (A phylloxera ügyében).¹⁰ Még 1876-ban a *Természettudományi Közönyben* ismét foglalkozott a vésszel, hasonló címmel, mint két évvel korábban: *A phylloxera kérdéshez*.¹¹ November 28-án és december 22-én pedig ugyancsak az *Ellenőrben* folytatta harcát, immár az ország közvéleménye előtt.¹² Ez utóbbi cikkére reflektált egy bizonyos *Lichtenberg Jules* nevű szerző is.¹³

1877-ben 12 nyomtatott oldalas önálló füzetben adta közre Herman Ottó *A phylloxera ügye, tekintettel a Pancsován végrehajtott irtásokra. A magyar képviselőház pénzügyi bizottságának 1877. márc. 15. tartott üléséből*.¹⁴ Erre az ülésre, amelyen meghívott szakértőként vett részt, 1883-ban már mint parlamenti képviselő a Házban így emlékezett vissza: „Én részemről áthatva azon meggyőződéstől, hogy egy nemzetnek nincsen feláldozni való jövedelmi forrása, a magyarnak éppen nincs; határozottan ellene mondok annak, hogy bár egy fillér is adassék oly irtási experimentumokra, melyeket a tapasztalás céltalanoknak bizonyított. A leghatározottabban pártolom a fentartás irányát – t. i. azt, mely a ház előtt fekszik – s egy szavam sincs az ellen a költekezés ellen, mely abban az irányban történik s ezennel kinyilatkoztatom azt is, hogy nekem ez ellen a költekezés ellen, feltéve, hogy racionaliter vitetik, soha egy szó kifogásom nem is lesz.”¹⁵

4 UMTSz. II. 1988. 447.

5 Herman O., 1914. 636–637.

6 Herman O., 1874.

7 Herman O., 1876a.; Herman O., 1876b.

8 Herman O., 1876c.; Herman O., 1876d.

9 Cserháty (Hecht) S., 1876.; Deininger I., 1876.

10 Herman O., 1876b.

11 Herman O., 1876a.

12 Herman O., 1876d.; Herman O., 1877.; Herman O., 1880a.; Herman O., 1880b.; Herman O., 1880c.; Herman O., 1880d.; Herman O., 1880e.

13 Lichtenberg J., 1876.

14 Herman O., 1877.

15 1883. február 20. KN. 1881–1884. X. 176.

A folyóiratok és a napi sajtó hasábjait a későbbiekben is igénybe vette fontos mondandóinak közreadására. Lásd idevonatkozóan a Bibliográfia 1879–1880-ban megjelent írásait.

Herman Ottó 1879-ben – időközi választáson lett parlamenti képviselő. Szűzbeszédét november 12-én Bosznia és Hercegovina közigazgatásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával mondta el. A második beszédét – talán jelzi a kérdés fontosságát – a filoxéra ügyében mondta 1879. december 9-én, amikor kétszer is felszólalt. Támogatta az ún. *lausannei conventio* elfogadását. Ebben a filoxéra elleni közös védekezés és információcsere kötelezettségét írták elő a tagok részére: „Elfogadom főképen azért, a mi a conventio 5. cikkében fel van sorolva s a melynek szőlőtermése a rovar által megtámadtatik, solidaritásba lépnek, hogy kölcsönösen állapodjanak meg bizonyos eljárások felett, közöljék egymással mindazokat a tapasztalatokat, a melyek felmerülnek és így az inductionnak tágas tért nyitva, tegyék lehetővé, hogy számos ponton kutatva, egyik, vagy másik ponton történhetik oly tapasztalás, a mely valamennyinek javára fog válni.”¹⁶ Felhívja a figyelmet arra, hogy a filoxéra nemcsak kereskedelmi rendezést, elsősorban a szőlővessző behozatalának ellenőrzését igényli. Ismertette a filoxéra terjedésének három módját, említi: gyökérről gyökérre való átterjedést, a szárnyassá fejlődés után a towarepülő egyedek közreműködésével, illetőleg a kereskedéssel való terjesztést. Ez utóbbit tartja a legnagyobb arányúnak és legsúlyosabbnak. Sürgette a védekezés nemzetközi információcserejét és összehangolását.

Rámutatott a magyarországi védekezés hiányosságaira: „Az eljárás, mely hazánkban a phylloxera felmerülte óta a kormány részéről a baj megakadályozására követte, az volt, hogy eleinte gyakorlatlan, a bajt nem ismerő szakferfiak által történtek a vizsgálatok és azután az enquete rendszerre tértek át, a mely szintén tájékozatlan, másnemű foglalkozásra utalt férfiak tanácskozásából és véleménynyilvánításából állott. Itt t. ház, egy ily bajnál, a mely Magyarország egyik nemzetgazdaságilag fontos ágát végpusztulással fenyegeti, a melynél a szakferfiak a szigorú inductió útjára vannak utasítva, a melynél nem az esetlegesség, hanem a bajjal való folytonos, komoly, beható foglalkozás a fő feladat, az alkalmi enquete-ozás és jelentéstétel szerintem nem elégséges.”¹⁷ A külföldi példákra hivatkozva a védekezés szervezésére és egységes irányítására ajánlja a kormánynak és a parlamentnek egy *állandó bizottság* megalakítását. „...mindenütt a legelső dolog, a miről gondoskodtak, az volt, hogy egy állandó phylloxera bizottságot alakítottak, a melynek megadták a módot és eszközöket, hogy magát a baj iránt tájékozhatta és a szerzett tapasztalatok iránt oly javaslatokat tehessen, a melyeknek végrehajtása a közigazgatási közegekre, vagy a kormányra legyen bízható. Én t. ház, a ki foglalkoztam ezzel a bajjal, mióta Magyarországon felmerült, mindjárt az első tanácskozások alkalmával, a francia eljárás módjára, azt indítványoztam, hogy egy phylloxera bizottság alakításék. Fájdalom, leszavaztattam és constatálom, hogy ezáltal a tapasztalatokra nézve négy teljes év veszett el.”¹⁸ Azt állította, hogy négy évvel ezelőtt sem Pancsova szőlőterületei voltak már fertőzöttek. S miközben „Klosterneburg teljesen el volt lepve rovarral, még akkor Magyarország felé a legélénkebben folyt a szőlőtőkékkel való kereskedés”. Nyomatékosan hangoztatta, hogy a filoxéra Magyarország számos pontján el van terjedve, „de nincsen bejelentve”.

Mindezek után a következő javaslatot terjeszti a képviselőház elé:

16 1879. dec. 9. KN. 1879–1881. XI. 134.

17 1875. dec. 9. KN. 1879–1881. XI. 134–136.

18 1879. dec. 9. KN. 1879–1881. XI. 134–136.

„Azt tartom, hogy megérkezett a pillanat, amelyben a bajjal szemközt határozott állást kell foglalnunk, meg kell alkotnunk egy szakemberekből álló vegyes bizottságot, melynek permanensnek kell lenni és folytonosan foglalkozni e bajjal.

Ennek alapján a következő módosítványt van szerencsém a t. háznak becses figyelmébe és elfogadásába ajánlani:

[A most tárgyalás alatt levő törvényjavaslat 1. §. első és utolsó bekezdése közé tétessék a következő szöveg:

„Ezen intézkedéseket a kormány csak egy természetvizsgálókból és szőlőművelőkből alakítandó állandó bizottság meghallgatása után teheti meg.”

Ajánlom módosításomat a t. ház figyelmébe.]¹⁹

1880. április 9-én a tárca költségvetésének tárgyalásakor is felhívta a miniszter és a kormány figyelmét a „kísérleti állomások” szükségességére és az agrárkutatások pénzügyi támogatására. A költségvetésben a keszthelyi gazdaság 1000, a magyaróvári gazdaság 3000 frt támogatást kap csupán, amikor Ausztriában kutatási célra 400.000 frt van beállítva.²⁰

1880. április 9-én, a költségvetési vita kapcsán részletesebben foglalkozott a filoxeravésszel. Így összegezte – mint ő jelezte – „egy kissé humorice is, ezen phylloxera dolgot az ő történelmi fejlődésében”: „A phylloxera kérdés Magyarországon két főkorszakra és több alkorszakra oszlik. A főkorszakok neve Trefort Ágoston és Kemény Gábor. Az alkorszakok szerint való felosztás a következő. Legelőször volt az úgynevezett vörös kukoricaidény. Akkor az összes bizottság bele volt szeretve abba, hogy a szőlősorok közé veres kukoricát kell plántálni, mert a phylloxera rámegy és ott meghízik. Ez tehát a sertéshizlalásnak a phylloxerára való átültetése volt. (*Derültség!*) Résztvettek a bizottságban szakemberek közül, Jekfalussy ministeri tanácsos és több igen kiváló phylloxera szakember, (*Derültség!*) kik azonban inkább csak a társadalom phylloxeráival vannak elfoglalva, ha ugyan vannak ilyenek. Én, ki akkor ellenvéleményt képeztem, minthogy a magyaróvári gazdasági tanintézet ministeri házi szakerei, a többiekhez csatlakoztak, természetesen leszavaztattam. Ezzel letelt ez a korszak és végződött a pancsovai írtással, a mi az országnak 80.000 frtjába került és a melyre nézve elrendelt vizsgálat eredményét, még mai napig sem látjuk a ház asztalán, noha meg volt ígérve és meg is sürgetve.

De megyek tovább tisztelt ház. A második korszak az úgynevezett asphalt korszak. Az a magasabb bölcsesség és szakképzettség, mely némelyekben van, azt találta, hogy talán legjobb lesz, ha az illető szőlőterületet hermetice elzárják. Egyáltalában valamit hermetice elzárni, igen relatív fogalom; absolut vacuum nincs, ezt a physica mondja. A ki ezen rovar respiratóját ismeri tudja, mily csekély mennyiségű levegővel éri be, tehát a talaj határozott elzárása teljesen lehetetlen.

Csatlakozott ezen korszakhoz az úgynevezett dohánylé-korszak, midőn azt mondták, hogy midőn valamely terület meg van szállva phylloxera által, a talajt egy lábnyi magasságra mésszel kell behinteni. Magánbeszélgetésben, szóba kerülvén, csak arra utaltam, hogy akkor okvetlenül szükséges volna, hogy a Mátra meszes hegyeit mésszszé égessük és a meszet azután a Hegyaljára, minthogy az trachyt-terület, ráborítsuk. (*Derültség.*) Ez azonban akkora költséget okozott volna, hogy erre már nem vállalkoztak sehogyan sem.”²¹

19 1875. dec. 9. KN. 1879–1881. XI. 136.

20 1875. dec. 9. KN. 1879–1881. XI. 353–358.

21 1880. ápr. 9. KN. 1879–1881. XI. 353.

Nagyon kemény értékelést adott az elmúlt évek védekezésének eredményeiről: „Négy évi küzdelem után, a phylloxera-kérdés ott áll ma, a hol állt ezelőtt négy évvel.”²² Most ugyanígy folytatni kell az irtásokat, ezeket azonban nagyon vonatottan végzik. A filoxerabizottság tagjaként azt állítja, hogy a legnagyobb baj az, hogy a szőlősgazdák nem ismerik sem a kórt, sem pedig „az állatot”. Legtöbbször *Jókai Mór* nagy példányszámú lapját keresik fel kérdéseikkel. Az országos adminisztráció lassúsága miatt a bejelentés után a felmérés is lassú. A minisztérium felkéri a megyei „főispánt, az alispánt, vagy más ilyen közeget”, hogy menjenek ki a terepre, s onnan küldjenek fel „egy állatot”. Ezt azután a minisztérium elküldi Magyaróvárra, „ott előveszik *Taschenberget* és ennek nyomán meghatározzák az állat nevét és ismét az egész acta csomót visszaküldik a minisztériumba és aztán megjelenik a *communique*, melyben meg van mondva az állat neve, néha szaporodási módja, néha az is, hogy azt bizony kiirtani nem lehet.” Mivel a legtöbb helyen a csőszök vagy pandúrok keresik meg a beküldendő bogarat, sokszor tévedés történik. Veresegyházról pl. kenderbogarat, Temesvárról pedig sáskatozásokat küldtek be meghatározásra. Tokaj-Hegyaljáról hasonlóképpen más rovarokat küldtek be, de ők egyszerre küldtek mintát a Nemzeti Múzeumba is, és onnan táviratilag tájékoztatták. A meghatározás lassúsága miatt felveti Herman Ottó azt is, hogy a Nemzeti Múzeum illetékes osztálya szakembereivel is el tudná végezni sokkal hamarabb és jobban, mint a magyaróvári tanintézet.

Herman Ottó határozati javaslatot is terjesztett a Parlament elé, ezt a szavazás előtt, 1880. április 10-én indokolta meg. Javaslatában „egy földművelési, borászati és szőlészeti kísérleti állomás” felállítását kéri a tisztelt háztól. Indoklásukban több európai intézmény hasznos tevékenységére hivatkozott. Az ausztriai Karlsruhe-i magánkézben működő intézet magas állami szubvenciót kap. „A világhírű *Dumas*” vezette francia intézet, „amely a phylloxera érdekében alakult ... nemcsak Franciaországra, hanem egész Európára kezd kihatni”. A javasolt intézetet nemcsak állami dotációból lehetne fenntartani. Vannak városok, pl. „Szegszárd” és Versec, amelyek már maguk is tettek lépéseket a védekezés megszervezésére szakemberek képzésével és alkalmazásával.²³

Még ugyanebben az évben, október 26-án, a földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium 1881. évi költségvetésének tárgyalásakor visszatért a tárca legnagyobb gondjára, a filoxérára.²⁴ Beszéde elején számon kérte egy 1877. évi határozat végrehajtásának elmaradását: „Legelőször is foglalkozom röviden az első esettel, vagyis a pancsovai irtással. A képviselőháznak 1877-ben volt alkalmunk a pancsovai esetet letárgyalni és bizonyos megállapodásokig menni. A pancsovai irtás közben felmerült rendtelenségek itt a házban szóba hozatván, a képviselőház határozatilag utasította a földművelés-, ipar- és kereskedelmi ministert, hogy vizsgálatot indítson és ennek eredményéről a háznak jelentést tegyen. Habár három év óta van is e határozat érvényben, a ház a mai napig sem látta az eredményre vonatkozó jelentést.” Készült ugyan valami jelentés, de azt a miniszter visszavonatta. Azzal is vádolta a szakminisztert és „a kormányt, hogy a phylloxera ügyet egyáltalában elaltassa, elejtse”. Magyarországon már 35 „inficiális centrum” van, amely fertőzi a környéket. S ha egy helyütt elterjedt, igen gyorsan fejt ki tovább fertőző tevékenységét. A legnagyobb terjesztő a szél. Már támadja a budai és az érmelléki szőlőtelepeket is. Az idevonatkozó döntések igen lassan születnek meg, már egy fél éve azon folyik a vita, hogy az erősen fertőzött Tahitótfaluh’ an létesítsenek-e

22 1880. ápr. 9. KN. 1879–1881. XI. 353.

23 1880. okt. 26. KN. 1879–1881. XI. 383–384.

24 1880. okt. 26. KN. 1879–1881. XV. 186–190.

„phylloxera-állomást”? „Minthogy ez az állomás mint phylloxera területen nem lehet, ez nem jelent egyebet, mint azt, hogy Tahitófaluiban a vészt állandósítani óhajtják és a máris meglevő veszélyt Budára nézve permanenssé akarják tenni. Ha az eddig felfedezett 35 inficiált pontot tekintjük, meggyőződünk arról, hogy a Királyhágón inneni részeken a phylloxera már egy valószínű hálózatot alkot, hogy az erős centrumokkal bír s mint maga a jelentés is részben elismeri, már melléktelepek is keletkeztek; hogy Pancsova, melyet a kormány öt álló éven keresztül teljesen tökéletesen magára hagyott, ma már átszállította a bajt Verseczig, Verseczről aztán eljutott Fehértemplomig. A ki Versecz és Fehértemplom borászati fontosságát ismeri, elgondolhatja, mekkora felelősség terheli azok vállait, a kik azt megtörténni engedték.”

Azt állította továbbá, hogy a kormány sem hajtotta végre az 1880. I. és II. törvénycikket sem, amely a védekezés feladatait határozta meg. A létrehozott szakbizottság pedig jobbára lényegtelen dolgokkal foglalkozott, abból többen kiléptek, s az utóbbi fél évben a bizottság üléseiről hallani sem lehetett. A kormány pedig nem rendelte el a legfontosabbat, amit minden állam megtett, a szőlővessző behozatalának a tiltását sem. A miniszter az általa elrendelt vizsgálatokra helyezi a súlyt, s minimális gyakorlatú szakemberekre, gyakran tanárookra támaszkodnak, akikre bejárhatatlan terület (10–12 ezer hold) felügyeletét bízták, s a szakmai bizottság tanácsait sem, vagy alig veszik tekintetbe. Hivatkozott egy aradi példára, aholis az egymás után kiküldött szakértők egymásnak rendre ellentmondtak. Ellentmondások mutatkoztak a védekezés eljárásaiban is: „Felhóztam t. képviselőház, hogy az igen t. minister úr olyan intézkedéseket is tett, a melyek homlokegyenest ellenkeztek a létezett phylloxera-bizottság határozataival. Egyik nevezetes határozata a phylloxera-bizottságnak az volt, hogy a szénkénegezés csupán kis területeken hajtandó végre, e kis területeket egy negyed, legfőlegb egy fél holdra szabta meg. A bizottság igen correctül cselekedett, mert feltehető, hogy az inficiálást szükségű területen a baj még nem a régi, tehát még nem terjedt el szerteszejjel és így ott ily rendszabályoknak, ha nem is gyökeres sikere, de valami sikere lehet.”²⁵

Itt vetette fel először Herman Ottó a Szendrő községbe (Borsod m.) telepített filoxéraállomás ügyét: „Szendrőre nézve kimondatott, hogy mivel ott az inficiálás 60 holdra terjed, ott a kénegezés egyáltalában nem ajánlható. Szendrő tehát azon nagy inficiált helyekhez sorakozott, melyekre nézve fenntartotta a bizottság, hogy tovább tanácskozik; sőt jónak találta, hogy még az akadémia is az ügy érdekébe vonassék be. Azonban, a midőn az igen t. minister úr itt az ő jelenlétében számos egyes irtási esetet elősorol, Szendrőről egyáltalában nem szól semmit, pedig az kétségen kívül való dolog, hogy Szendrőn, – habár a szakértő bizottság ellene volt, mégis nagy mennyiségű szénkénegeztetett, – az irtás foganatosított és az eljárás eredményre még sem vezetett.”

Tótújfaluiban, a budapesti műegyetem tanárainak javaslatára kátránykeverékkel kísérleteztek, ami teljesen haszontalannak bizonyult. A filoxerabizottság meghallgatása nélkül a borászati kormánybiztos „a községnek 40 hordó kátrányt jutott és a község tulajdonképpen ma sem tudja, hogy a drága folyadékkal voltaképpen mit csináljon”. Szemére hányta a miniszternek azt is, hogy a kísérleti állomás megvalósításával még mindig késlekedik. És nem tartják be az aláírt berni konvenció azon pontját sem, hogy a filoxéra körüli tapasztalatokról egymást haladéktalanul tájékoztatni kell. Külföldi útján tapasztalta, hogy „a mik Magyarországon történnek, a külföldön absolute semmit sem tudnak”. Herman Ottótól értesültek csak arról, hogy az ismert Pancsován kívül még „inficiált pont van”.

Mindezek után a következő határozati javaslatot terjesztette a parlament elé:

„I. A földművelés-, ipar- és kereskedelmi minister utasítatik, hogy a pancsovai szőlőirtás körül felmerült rendtelenségekre vonatkozó, a képviselőház által határozatilag elrendelt vizsgálatról szóló jelentést a ház elé terjeszsze.

II. Utasítatik, hogy az 1880. évi I. t. cikk által törvénybe iktatott berni nemzetközi convectionó értelmében, a phylloxera körül Magyarországon tett tapasztalatok és intézkedések ismertetését a convectionóhoz csatlakozott államokkal közölje, illetőleg rendszeres kicserélését foganatosítsa.

III. Utasítatik, hogy az 1880. évi II. t. cz.-ben elrendelt phylloxera-bizottságot szervezze s azonkívül – fellebezési fórumul – a magyar tudományos akadémiát is egy külön akadémiai bizottság kiküldetése iránt megkeresse.

IV. Utasítatik, hogy még e költségvetés folyamában a felállítandó kísérleti állomás költségvetését külön beterjeszsze; a többi költségekre nézve pedig a szakbizottságok meghallgatása után külön javaslatot adjon be.

Ezzel egyidejűleg kinyilatkoztatom, hogy ezen tételt úgy, a mint itt be van vezetve és a hogy az indoklásban indokolva van, nem fogadhatom el. Egyébként, ha a kísérleti állomásokra nézve és a nagyobb költségekre illetőleg bizottsági javaslatokra fektetett és indokolt előterjesztés fog tétetni, ha a baj komolyságának felismerésén fog az előterjesztés alapulni, akkor szívesen hozzájárulok az előírányzathoz.”

Az ország szőlőinek állapota – úgy tűnik – jobbára ősszel, a szüretelés idején került a képviselőház elő. Herman Ottó 1882. október 12-én kérdezte meg a miniszterelnöktől, hogy „az 1880-iki II-ik a phylloxera elleni intézkedésekről szóló törvénycikk” szerint a kormány két év alatt köteles lett volna benyújtani egy „részletes törvény előterjesztést”. Így a tárca már egy fél éve „voltaképpen törvény nélkül intézkedik egy véghetetlen fontos ügyben, mely Magyarország igen nevezetes nemzetgazdasági ágát pusztulással fenyegeti”. A filoxeravész magról magra terjed és a szőlőgazdák körében az aggodalom növekszik.²⁶

Az 1881–1884. ülésszakon is folytatta széleskörű parlamenti tevékenységét, a gazdasági, oktatási, nemzetiségi, művészeti témák keretében gyakran felszólalt. Ez idő alatt még hét alkalommal foglalkozott a filoxera országos helyzetével és a védekezés állapotával. 1883. február 20-án²⁷ hozzászólása előtt három kérdést intézett a miniszterhez: „Mielőtt a szőnyegen levő törvényjavaslathoz általában hozzá szólanék, a földművelés-, ipar- és kereskedelmi minister úrhoz három kérdést intézek. Ezeknek elseje az, hogy az eredetileg benyújtott törvényjavaslat indoklásában foglalt részletes költségkimutatást jóhiszeműleg terjesztette-e be s teljes felelősséget vállal-e a számok csoportosításáért? A második kérdésem az, vajjon az amerikai ellenálló fajok tenyésztését kizárólag az államnak tartja-e fenn? A harmadik pedig az, hogy Szendrő megmarad-e kísérleti állomásnak vagy sem? ha a t. minister úr kegyes lesz nekem ezen kérdésekre felvilágosítást adni, meg lehet, hogy lényegesen módosítani fogom felszólalásomnak tartalmát.” Széchenyi Pál földművelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter azonnal válaszolt a kérdésekre. Ezután kezdte meg Herman Ottó körültekintő és hosszú beszédét, amelyből itt csak a legfontosabbakat van módom említeni. A filoxera elleni védekezésben jártas bizottság javaslatait nem, vagy csak alig fogadta el a tárca. Ezért mondott le a két kiváló szaktekintély, *Thán Károly* és *Wartha Vince* is. A sok helyütt alkalmazott irást sohasem tartotta célravezetőnek, e véleményét már 1877. márc. 15-én is kifejtette a pénzügyi bizottság előtt, amikor szakértőként meghívták. Szóvá tette azt is, hogy a szakminiszter minden évben jelentősen túlköltötte a költségvetésben a célra elfogadott összeget: „... a szó szoros értelmében ő, ministeri hatalmából kiindulva, százezreket dobott ki az ablakon”. Felrótta továbbá azt, hogy 1880-ban a miniszter 5000 forint költséggel kiküldte Nedeczky Jenőt „Amerikába azon tudattal, hogy ott az amerikai szőlők

26 1882. okt. 12. KN. 1881–1884. VII. 42.

27 1883. febr. 20. KN. 1881–1884. X. 174–184.

természetét tanulmányozza ... A minister úr igen jól tudhatja, hogy az utazás eredményéről soha semmiféle jelentést vagy kimutatást nem olvashattunk." Ekkor már minden szakember tudta Magyarországon, hogy „Francziaországban és másutt” amerikai vesszőt vagy magot olcsón be lehet szerezni. Ez úton a miniszter a filoxéra felmérésére „szerzett magának egy nagy apparátust. Az iskolák szünetei alatt indított a szőlők felé phylloxerát kereső hadakat, középiskolai tanárokat, a kik felületes cursuson valami sejtelmet szereztek maguknak a phylloxeráról...” Általában tízezer hold szőlőt kellett mindegyiküknek megvizsgálni hat hét alatt. Ezek azután szépen lejáratták a birtokosok előtt magukat és a „szakemberi tekintélyt is. Tolna-megyében szekérről opernguckerrel nézte a hegyeket, vajjon van-e phylloxera bennük, vagy nincs?” Másutt ıtalosán szállították magukat egyik helyről a másira, és ezek után sorra jöttek a jelentések arról, „hogy a terület megvizsgáltatott és a 10 ezer holdban bárcsak felületes megvizsgálása is hosszú éveket követel, még az ember csak approximative ki meri mondani azt, hogy phylloxera nem található”. S ez a haszontalan munka „belekerült az országnak 59.776 forintjába”. Megemlíti itt azt is, hogy ő már a felmérés megkezdése előtt is kijelentette, hogy a munka nem fog eredményre vezetni. Beszédében arról is szólt, hogy nem nyújt biztos védelmet a szénkénevezés sem. „De a volt t. minister úr szerelmes volt a szénkénevezésbe.”

Ismét felvetette a szendrői telep ügyét, amelynek a fenntartását mindig azzal igazolják, hogy a „Hegyaljára nézve véghetetlenül fontos”. Ezt az állítást a következő érvekkel cáfolta: „Ezt én kereken tagadom. Ne méltóztassék a minister úr az én szavam után indulni, hanem minthogy hatáskörébe tartozik, az állami földtani intézetet megkérdezni, hogy van-e valami elfogadható alap, melyen a szendrői hegységet a hegyaljai bortermő vidékkel viszonyba lehet hozni. És azon választ fogja nyerni, hogy semmi összefüggés nincs, mert a hegyalja vulcanicus képződmény az, a mi a hegyaljai borászatnak azt a különös becset megadja. Én beleegyezem minden állomás felállításába, mely a hegyaljai borviszonyokra nézve mérvadó, de tiltakozom minden oly állomás felállítására ellen, mely Magyarország borászati vidéki érdekét nem mozdítja elő és az országnak csak költséget okoz, mely a haszonnal semmi arányba nem áll.”²⁸ Széchenyi Pál miniszter azután védelmébe vette elődjét azt hangsúlyozván, hogy meghallgatta ugyan a bizottság véleményét, de ott éppen a felszólaló maradt kisebbségben. Herman Ottó beszédére többen reflektáltak, s közöttük többen vitatkoztak vele.

A szőlővész ügyét csak a következő évi költségvetési tárgyalásokon, 1884. január 22-én vetette fel.²⁹ Nem támogatta egyes ártéri kutak fúrását, de jobbára a szendrői filoxéraállomás fenntartására szánt összegeket kifogásolta. Megemlítette az ellene felhozott érveket is, miszerint úgy nyilatkozik Szendrőről, hogy nem is járt ott. Itt arra hivatkozott, hogy jól ismeri a táj geológiai irodalmát, amely teljesen más eredetű és anyagú hegycsoport, nem vulkanikus kőzet alkotja, mint Hegyalját. Most arról ad számot, hogy

...kénytelen voltam tehát azon áldozatot hozni, hogy személyesen elmentem Szendrőre s megnéztem a kísérleti állomást. Ennek alapján jelentem ki most t. képviselőház azt, hogy a szendrői állomásra ráköltött pénz haszontalan költség.” Érvei a következők: A táj geológiailag karszt, a termőtalaj rendkívülien silány, és itt akarnak szőlőt telepíteni és kísérleti állomást fenntartani. Kutat hiába ástak a csemeték öntözésére, vizet sem találtak. Ehhez még az is hozzájárul, hogy közel három óra járásra van a vasúttól. A kísérleti állomás állapotát pedig így ismertette: [Ezen szendrői állomáson én sok mindenfélét tapasztaltam. Láttam ott a szőlőt egy mezsgyével körülvevő területen, mely tökéletesen elburjánzott. Mi ez? Azt a felvilágosítást kaptam, hogy az egy tudományos kísérlet. Milyen tudományos kísérlet? b. Kemény Gábor ő excellentiája olvasván a „Pester

28 1883. febr. 20. KN. 1881–1884. KN X. 178.

29 1884. jan. 22. KN. 1881–1884. XIV. 158–160.

Lloyd"-ban, hogy a phylloxera ellen a legbiztosabb védekező szer az, ha a szőlő egészen magára hagyatik, majd megbirkózik ő avval, ez előtte annyira fontosnak és elfogadhatónak tűnt fel, hogy 1000 métert erre az experimentumra rászánt és a vége az, hogy a szőlő elpusztult mind, a phylloxera megmaradt és szép dudvatermés keletkezett rajta. De egy érdemét ennek az experimentumnak elismerem, hogy a magyar államnak egyetlenegy krajczárba sem került. (*Derülség.*) Feljebb hatolva t. ház, a tőkék egész sorára találtam, melyeken kenderitörök volt nagy nagy massákban. Kérdeztem, hogy mi az. Ez is tudományos kísérlet. A tudományos kísérlet az, ha nem csalódom, hogy egy vaskereskedő arra az ideára jött, hogy az áztatott kender, mivel igen rossz szagot terjeszt, tökéletesen alkalmas arra, hogy ha a szőlőtökére nyakravaló gyanánt kötik, kipusztítja a phylloxerát. (*Derülség.*) T. ház, ezek az illető kormányközegek által odabocsátott tudományos kísérletek.]³⁰

„Constatálom, hogy én nemcsak a szendrői állomást néztem meg, hanem az ottani szőlészet romjait is és constatálom, hogy Szendrőre szőlőgazdaság tekintetében semmi súly nem helyezhető. Mert ott szőlőt rendszeresen termesztetni sohasem lehetett, mert a talaj improductiv. Az igaz, hogy tartottak a magyar emberek Szendrőn szőlőt, de úgy, mint száz és száz magyar ember teszi, csak azért, hogy szőlője legyen, de nem azért, hogy jövedelmezzen, ép úgy mint a városi ember tart egy kis virágos kertet élvezet céljából. Ha ott elpusztult a szőlő, abba nem érdemes belefektetni semmit. Én megszavazok többet is, ha kísérleti állomások állíthatnak fel oly hegységekben, a melyek bimak fontossággal, a melyeknek fajboruk van, de tiltakozom az ellen, hogy a tudomány nyilvános meghamisításával oly hegylánczon tétessenek kísérletek, a melyek már természeti viszonyainál fogva sohasem alkalmasak azon célra. És ha talán van valakinek kétsége az iránt, hogy a karst absolute nem való arra, én megzörgetem e házban a köveket, melyeket onnan hoztam, (*Egy dobozt megráz. Nagy derülség.*), mert bocsánatot kérek, hallatlan, hogy ott oly módhoz folyamodnak, hogy a meddő sziklát dynamittal rigolirozzák. (*Derülség.*) Igenis vannak oly hegyek, hol a dynamittal való robbantás tökéletesen helyén van. A dynamittal való robbantás ott van helyén, a hol a szőlőtalanjak szánt hely trachitos, de hogy valaha kerek e világon a karstot termőföldd é lehetett volna átalakítani, az megszületik valamely szabályos illétékkel kinevezett kormánybiztos fejében, de a tudomány szempontjából egyáltalán nem állhat fenn. (*Helyeslés a szélsőbalon.*)

Azért csak akkor vagyok hajlandó megszavazni ezen tételt, ha a szendrői állomás, a mely a dolog érdemére nézve semmi jelentőséggel nem bír, sem szőlészeti tekintetben, sem jövőre való hivatással, kivéttetik az összegből, vagy a megfelelő összeg más állomásra fordítatik, de a szendrői állomás megtartása mellett nem szavazom meg.”

A következő parlamenti ciklusban (1884–1887) ugyancsak az év elején, az 1885. évi költségvetés tárgyalásakor került szó ismét a szőlőket veszejtő fertőzés aktuális kérdéseiről. 1885 januárjában és februárjában többször tette szavá Herman Ottó a filoxéra elleni védekezés különböző gondjait. Az ún. Talajjavító Bank megalapítása kapcsán vette fel a szőlők vízzel való elárasztásának lehetőségeit, mint a filoxéra elleni védekezés egyik módját. Azon élcélődött, hogyan folyik majd fel a víz a hegyeken levő szőlőkre. „Tehát talajjavító bankok idejében t. ház, minden ily problémák vettettek fel a társadalomban, én követem ezeket s azt mondom, jó áraszszuk el tehát a hegyeket. Ehhez képest épen oly rendszabályok szükségesek, mint egy talajjavító bank felállításához, egy óriási nagy tölcser, mely Magyarországra leeső minden vízcseppet felfog, viszi a vizet egy óriási reservoirba, mely a lomniczi csúcson van, (*Derülség.*) melyről aztán csövek segítségével vitetik a víz a Somlóra, Badacsonyra, az egész Hegyaljára és ezen hegységek körülvéttetik chinai fallal, hogy medenczék alakuljanak, melyek időnként megtöltetnek.”³¹

Öt nappal később, január 19-én elsősorban a borászat (borkészítés, hamisítás stb.) kérdésével foglalkozott. Azt szorgalmazta, hogy létre kellene hozni egy *Központi mintapinczét*, amely kereskedéssel (nagykereskedéssel is) foglalkozna, s vigyázna a minőségre és a palackozásra, felléphetne a hamisítás és minden borrontás ellen, hasonlóképpen, mint némely nyugati államban.

A minisztérium már korábban életre hívta a *borászati biztos* intézményét, amelyet most átalakítani szándékoznak: „...a borászati dolgok fejlesztésére egy szerinte alkalmas embert kormánybiztosul bizott meg, azzal a feladattal, hogy ő a borvidékeket be-

30 1884. jan. 22. KN. 1881–1884. XIV. 159.

31 1885. január 14. KN. 1884–1887. II. 379.

járja és ott a borászatban életet hozzon létre és hozzon létre, mint ez már most modern, pinczeszövetkezeteket. Az igyekezet, mely akkoriban a sajtót foglalkoztatta, semmire sem vezetett... A dolog bejött a ministeriumhoz és itt összekapcsoltatt a phylloxera-üggyel és lett a borászati biztosból borászati kormánybiztos és e mellett a phylloxera-ügy vezetője. Én öt évig küzdöttem harcra a ministeri enquétekkel és mondhatom, első sorban a kormánybiztos véleménye ellen, míg az irtó irány helyébe a fenntartó irányt birtuk behozni. Ezt csak arra jegyzem meg, a mit a multkor mondtam, hogy a t. minister úr nem mindig szerencsés a személyek megválasztásában, a mi bizonyos ügyekre nézve az irányt illeti.”³² Azzal vádolja mind a tárcát, hogy a monopolisztikus jogokkal rendelkező, s a kormánybiztos irányítása alatt álló mintapincészet teljesen hamis útra jutott, következésképpen azt javasolja, hogy meg kell szüntetni. Idevonatkozóan a következő határozati javaslatot nyújtotta be: „A képviselőház utasítsa a földművelési-, ipar- és kereskedelmi ministert, hogy az úgynevezett központi mintapinczét szüntesse meg.”

Egy nappal később, tehát 1885. január 20-án ismét felszólalt a Házban. Szóvá teszi, egyrészt a szőlővesszők eladásából származó jövedelem nem szerepel a költségvetésben, másrészt pedig a vész elleni szervezett védekezés újabb gondját a nem elegendő és a szándékosan téves információk terjedését: „A phylloxera körül egy darab idő óta kétféle jelenséget tapasztalunk. Egyik az, hogy titkolódzás történik annyiban, hogy mekkora ennek a bajnak ma kiterjedése; melyek azon pontok, melyek meg vannak szállva, ezeknek pedig realis nyilvántartása olyanok számára, kik az ügy iránt érdeklődnek, ma, hacsak nem fordulnak magához a ministerium szakosztályához, teljes lehetetlen. Igen, de nem mindenkinek van módjában, hogy a ministerium szakosztályát fölkeresse és ott egy halom iratból győződjék meg, hogy a phylloxera hol terjed és miként terjed; ... a másik momentum az, hogy itt a házban és kint a sajtóban reclam csináltatik bizonyos intézetnek, midőn úgy állittatik oda, mint rendkívül sikerült vállalkozás, míg nekem tapasztalnom kell, hogy a közvetlen környék is alig értesül arról, hogy ezen intézet létezik-e és a környékre eddigelé semmiféle hatással sem volt.”³³

Ez alkalommal is szóvá tette a szendrői állomás haszontalanságát és javasolta megszüntetését: „Én már a mult alkalommal kifogásoltam a szendrői phylloxera-állomást; ma is megmaradok véleményem mellett és azt mondom, hogy ezen állomást más nem teremtette meg, csupán csak a protectio, mert Szendrő vidéke borászati szempontból semmiféle értékkel sem bír; a szendrői környékbeli gazdák az ő szőlőművelésük által gazdagítva nincsenek annyira, hogy ott irtások történnek; és nekem tapasztalnom kell a mellett azt, hogy Szendrő vidékbeli birtokosok tőlem kérnek tanácsot, hogy mitevők legyenek, hogy Franciaországból amerikai szőlővesszőket kaphassanak; s midőn őket a szendrői állomáshoz utasítom, azt mondják, hogy ott teljességgel semmit sem lehet kapni. Nagy költséggel rigoliroznak ott három év alatt s hogy ne birjunk vesszőt előállítani, annyit, hogy az az illető környéken érezhető legyen, ezt teljességgel nem értem. Ennek pedig meg kell történnie.”³⁴

Itt említi meg azt is, hogy már csak esetenként hívják meg a filoxerabizottság üléseire. Széchenyi Pál miniszter nyilatkozatából tudjuk, hogy a bizottság csak az ő tanácsadó testülete, s ha határozatot akar hozni a miniszterrel szemben, annak „teljes joga van arra azt mondani, hogy én tanácsot kérek, de nem határozatot”.³⁵ További fontos infor-

32 1885. január 19. KN. 1884–1887. III. 82.

33 1885. január 20. KN. 1884–1887. III. 111–112.

34 1885. január 20. KN. 1884–1887. III. 112.

35 1885. január 20. KN. 1884–1887. III. 114.

mációt is a tudomására hozott a t. Háznak: Versecen nehézségekbe ütközött az újratelepítési hitelek felvétele. Az egyik jelentős filoxératerületen lévő és leginkább szőlőtermesztésből élő Fehértemplom „szorgalmas népsége eltökélte, hogy a jövő évben seregesen kivándorol Amerikába. Már t. ház, ez akkor történik, mikor a tudomány kimutatja, hogy a homok a phylloxera nézve immunis, ott a phylloxera nem tenyészik és mikor van egy immunis hely, egész nagy homokterület Fehértemplom közelében. Mi történik e tekintetben államilag? Államilag felállítatik Kecskeméten gondolom 200 holdon egy szőlőiskola, a melyben hazai fajok, sima és gyökeres vesszők tenyésztetnek és mint phylloxera-mentesek terjesztetnek az egész országban.”³⁶ Idevonatkozóan a leghatározottabb fellépést sürgette: „...a hol a phylloxera oly mértékben fellép, hogy Magyarország lakossága kivándorolni készül, ott történjenek egész erélylyel oly intézkedések, hogy ez megakadályoztassék még az áttelepítés árán és útján is.” Széchenyi Pál miniszter itt azonnal beleszólt: „Meg is történt.”

Herman Ottó nem zavartatta magát a közbeszólással, folytatta a szőlők homokterületekre való telepítésére vonatkozó mondanivalóját. „S én, t. ház, ebből az alkalomból felhívnám a képviselőház figyelmét arra is, hogy a homokon való szőlőtenyésztés szerintem Magyarország részéről a legnagyobb figyelmet megérdemli. Azt minden szőlőgazda tudja – kivéven azokat a boraristocratákat, kik nagyon büszkék arra, hogy nagyapjuktól vagy egy horod ó-bor van még a pinczejükben – mondom, a racionalisták között, kik a valóságos borkereskedésre, mint gazdasági tényezőre tekintenek, mindenki tudni fogja, hogy Magyarország borkivitele, annak dereka és zöme nem a finom és drága borokra esik, hanem az olcsó borokra. Ha valami külföldi vevő bejön az országba, nem keresi a drága specialitásokat, hanem az olcsó borokat vásárolja össze, így jelenen a francziák és spanyolok.”³⁷

Alig két hét múlva, február 3-án Herman Ottó tovább ostromozta a minisztert a filoxéraügyben hozott döntései miatt. Szóvá tette egy tavalyi ígérete be nem tartását. Beszédéből tudjuk meg, hogy 1884-ben mintegy 2 millió amerikai szőlővesszőt hoztak be hazánkba. Ezután érdekes mondandóba kezdett bele. „Én, t. ház, szeretnék a mostani felszólalással az egész phylloxera-ügyre nézve a magam részéről zárszót mondani.” Tette ezt azért, mert a „túloldal”, tehát a Kormánypart soraiból minden esetben beleszóllások, zavaró megjegyzések szakították meg a szakértői hozzászólók beszédeit, sőt a „kormánykörök, mint a kormány hivatalos szakférfiai részéről a legvehemensőbb, sokszor becsületsértő megtámadtatásokban részesültem”. Az összegezésből a következőket kívánom idézni:

„Körülbelül 5 évi harcra került, míg érvényre emelkedett az az elv, melyet én mindjárt elején, ab ovo, felállítottam, hogy tudniillik nem a megtámadott gazdasági ág kiirtásáról kell gondoskodni, hanem eszközökről, hogyan lehet azt jövőre – a baj daczára is – fenntartani. Midőn a jelenlegi minister úr átvette a tárcáját, első lépése az volt, hogy az irtó rendszer helyébe a fentartót léptesse életbe.

Felmerült az amerikai szőlőnek korszaka. A kik igazi szakemberek, soha életükben nem kételkedtek abban, hogy minthogy Franciaországból indult ki: akár ér valamit, akár nem, kereskedés és nyereszkedés tárgyává fog tétetni és hogy, mint rendszeren szokás, majd absolute beszélnek ott, a hol még az illető kísérletek absolut tételek kimondására senkit sem jogosítanak fel. Ez, t. ház be is következett.

A francia kormány azonban nem azon az úton halad, mint a t. minister úr és phylloxera-tudósai, mindamellett, hogy Franciaországban az amerikai szőlőknek nagy reclamat csaptak, a francia kormány tartózkodó álláspontot foglal el, kimondva, hogy a dolog még csak kísérlet, ezért be kell várni, hogy a szőlők az adott pontokon megtartják-e ellenálló képességüket? Ha megtartják, akkor majd intézkedik a kormány. Figyelmeztetem azon képviselőtársaimat, kik sűrűn kapják az ellenálló fajokat hirdető árjegyzékeket Franciaországból és egyéb helyekről, azon kísérletekre, melyek itt nálunk folynak.

36 1885. január 20. KN. 1884–1887. III. 112.

37 1885. január 20. KN. 1884–1887. III. 112.

Midőn a kísérletezés életbe lépett, akkor az ellenálló amerikai fajok egész sorozatát hirdették. E kísérletezések alig pár éve folynak és már bebizonyult, hogy a sok hirdetett ellenálló faj közül ellenállási képességet most már csak egy faj tanusít.³⁸

Két év elteltével, 1887. február 11-én mégis szóba hozta a szőlők és a borászat ügyét, s annak kapcsán a filoxéravészt. Azt is mondhatnánk, hogy ebben a beszédében egy második összegzést adott az egész folyamatról. Áttekintette a képviselőházban folytatott harcát, amelyet a miniszterrel, a tárcával, illetőleg a kormánnyal folytatott. A filoxéra-ügy kapcsán sokszor felvetődött a *szakember, szakértő* kifejezés, illetve azok szerepe a közéletben. Beszédében hosszasan elmereng azon, hogy Magyarországon az államigazgatásban és a közéletben elsősorban jogot végzetek tevékenykednek: „T. ház! Nálunk épen az a baj, hogy úgynevezett jogászokra van bízva sok oly dolog, a melyet rájuk bízni nem kellene, hogy nem tüzetes tanulmányokat végzett emberekkel van dolgunk, hanem olyanokkal, a kik isten kegyelméből megnyerték az érettségi bizonyítványt, a mikor még teljesen éretlenek voltak (*derültség a szélső balon*) beiratkoztak egyetemekre, elő tudják mutatni az indexet, de hogy azok valahol gradust nyertek volna, arról kimutatás nem létezik. Ez a féltudás, ez a tudákoság az átka és baja Magyarországnak a közgazdaság, ipar és kereskedelem terén.”³⁹

A filoxéravész kapcsán veti fel a szakértőség mibenlétét, illetve a kormányzat cselekvésének folyamatát. Megfogalmazta itt a tudós a témában felmerült összes szépségsít is. Érdeemes ebből is idézni:

„Mikor legelső tanácskozás tartott a phylloxerára vonatkozólag, volt szakember, a ki mindjárt azt mondta: egy parthenogeneticus szaporodó microscopicus állatot a szabad természetben sem kénkövel, sem kénnel kiirtani nem lehet. Midőn a kormány ennek daczára az irtási experimentatiohoz fogott, volt szakember, a ki azt mondta: Magyarországnak nem állhat érdekében az, hogy a szőlőket irtsuk, hanem érdeke az, hogy kövessünk el mindent, hogy a szőlőt a phylloxera daczára fentartsuk. Akadtak szakemberek, kik akkor concret tervet nemcsak contempláltak, hanem publicáltak is a Természettudományi Közlönyben, a mely terv egyenesen oda ment ki, hogy a hazai szőlőfajokon különböző talajban meg kell kísérteni az ellenálló képességet. Tehát a rationalis irány meg volt mindig. Hol volt hát a baj? A baj ott volt, hogy a t. minister urak, különösen a t. minister úr elődje az ily szaktanácskozásokat épen úgy rendezte be, mint a hogy a t. képviselőházban szokás a bizottságokat összerendelni. Két szakember ellenében 8–10 ministeri tisztviselővel, vagy pedig tanárral, kik a minister ellenében véleménynyel egyáltalán nem bírhatnak, nem szabad neki bírni; a szakemberek consequens leszavaztatása és ha ők mégis opponáltak és véleményük mellett megmaradtak, egyszerű mellőzése; ez volt ott az eljárás.

Hát, t. ház felhozta Szalay Imre képviselő úr, hogy ő és sokan csalódtak egy amerikai szőlőben, a melyet ellenállónak hittek. T. ház! Az amerikai szőlőkre vonatkozólag az igazi szakemberek előtt soha semminemű kétség nem forgott fenn, de igazi szakemberek csak ezt mondhatták ki és ez ma is áll; tény az, hogy Amerikában vannak szőlők, a melyeknek a phylloxera nem árt. Ezt senki sem vonta kétségbe, nem is vonhatta volna.

A kérdés már most az, hogy vajjon azok a szőlők, a melyek Amerikában a phylloxerának ellenállanak az amerikai klíma és talajban, Magyarországra áttulelve, vajjon megtartják-e ellenállási képességüket?

Már most, a ki meg akarja határozni, hogy egy Amerikából behozott szőlőfaj magyarföldben, de a magyar föld különböző minőségében, hegyre, síkra, agyagos, homokos talajra, trachytra, mészre ültetetik, megtartja-e ellenálló képességét? Hát erre nézve a tudomány világosan megmondja az eljárást.⁴⁰

Vannak Magyarországon olyanok is, akik azt tartják, hogy az itt honos szőlőfajok között is vannak a vésznek ellenálló fajok. De mivel ez is csak több évi kísérlettel bizonyítható, az így vélekedőket „tudatlanoknak, vagy szédelgőknek tartom”. Az sem nyújt teljes biztosságot, hogy az amerikai szőlővesszők már 3 éve ellenállnak a vésznek, a következő 4–6 évben is megbetegedhetnek a „climaticus és talajviszonyok” miatt. Beszámolt arról is, hogy nem teljesen biztos a nagy számmal behozott, Franciaországban

38 1885. febr. 3. KN. 1884–1887. III. 324.

39 1887. febr. 11. KN. 1884–1887. XIV. 126.

40 1887. febr. 11. KN. 1884–1887. XV. 126–127.

nevelt vesszőanyag sem. Azok egy része is fertőzött, csak a francia befektetők ezt nem híresztelik, tekintettel arra, hogy ráálltak a vesszőtermesztésre s hagyták csökkenni bor-exportjukat. S ebbe a csapdába a földművelési miniszter hivatalos szakértő kiküldöttei is, akiknek a jelentését olvasván „a gazdák neki rohantak és azt a fajt vásárolták és ültették”.

Mindezek után ismételen felvetette a szőlők homok talajra telepítésének fontosságát. „Én ma is tudom igen jól, hogy előbb-utóbb a magyar borászat a homokterületre fog átköltözködni.” Nem igaz az, hogy homokon nem lehet jó bort készíteni. Természetesen ezt a javaslatot „a tokaji, a badacsonyi, a villányi szőlőbirtokosok, mivel a nemeshegyi fajok birtokosai soha megkedvelni nem fogják. Az ő érdekük, hogy ők maradhassanak meg az ő hegyi szőlőgazdaságuk mellett; én azt értem és csak azt az egyet sajnálom, hogy előbb-utóbb el fog rájuk következni a pusztulás. Én ezen az ellenálláson nem csodálkozom, ez természetes ösztön, hogy minden bortermelő ragaszkodik a helyéhez és azt a helyet megtartani igyekszik, de nekem kötelességem rámutatni arra, hogy igenis van mód, hogy ha eljárunk a dologban úgy, a mint kell, hogy szükség esetében a magyar borászat a homokterületekre átmegy.”⁴¹

1889. május 17-én szólt ismét a filoxérahelyzetről, amikor is a miniszter is foglalkozott a témával. Ismét felsorolta a védekezés korszakait: először volt az irtás, majd pedig a fenntartás biztosítása bármi áron. Leginkább a francia példát követték és új vesszőket is onnan hoztak be. Ezután következett az elárasztásos eljárás ajánlása, de ezt a hegyvidéki szőlőkben alkalmazni nem lehetett. Itt elhangzott beszédéből két részletet kívánok kiemelni. Immáron sokadszor kardoskodott a homoki telepítés mellett: [Én igen jól tudom, hogy Magyarországon minden hegyi szőlőbirtokos irtózik attól a szótól: „homokra kell menni!” Már pedig, t. ház, Magyarországon vannak roppant nagy területek, melyek a phylloxerától teljesen immunisok. Ez bizonyos, ez kétségbe nem vonható. Hanem azt mondják, hogy: a homokban csak rossz bor terem. Ezeknek, a kik ezt mondják, én azt felelem, hogy a homoki borok azért voltak rosszak, mert nem voltak rationalisan kezelve, sem pinczéjük nem volt a szőlőbirtokosoknak, sem eljárásuk.] Itt említette egy neves német borszakértő állítását: „Horváth Ádám t. barátomnak lesz arról tudomása, hogy Németország legelső coenologusa, Goethe, mikor a kecskeméti homokon termett rizlinget megízelve, azt mondotta, hogy ő specialis különbséget a rajnai és kecskeméti rizling között felfedezni nem tud.”⁴²

Többször esett szó az előző oldalakon az államigazgatási tisztviselők, beleértve a minisztériumokat, sőt a minisztereket is és a tudós szakemberek folyamatos szembeállításáról a filoxératügy kapcsán. Ezt a jelenséget, nem kevés iróniával Herman Ottó így jellemezte, pontosabban értékelte:

[Egészen más itt a baj. Ne méltóztassanak idegeskedni két dologtól, megmondom egészen őszintén, a t. minister úr elődjének az volt mindig a mondása: „csak professzorokat, szakembereket ne hozzatok, nekünk practikus emberek kellene”. Már pedig, t. ház, ha én előveszem bármely gazdasági ágak fejlődését, úgy, a mint az folyik, egész pontosan csak azt az egy jelenséget veszem ki, mely egy más téren is nyilatkozik. Azt mondják némely betegek: csak orvos nem kell, hozzatok javas asszonyt. Ne méltóztassanak irtózni szakemberektől, ne méltóztassanak attól félni, hogy ha egyiknek-másiknak más véleménye is van, hiszen ezek nem mathematicai dolgok, hanem tapasztalati dolgok. Ne méltóztassanak az oppositót egyszerűen kihagyni és magát körülvenni csupa ministeri hivatalnokkal, a ki lehet igen okos, tisztességes ember, de a ki a ministerben mindig csak a kegyelmes urat látja és kell is, hogy lássa, hanem tessék megtúrni a független gondolkozású embereket is, a kik – minthogy ez a dolog nem tegnapról való – be is tudják bizonyítani, hogy hol és mikor bizonyosodott be mindaz, a mit ők egyszerűen a biológia tanúsága alapján már kimondtak]⁴³

41 1887. febr. 11. KN. 1884–1887. XIV. 127–128.; *Für L.*, 1972.

42 1889. május 17. KN. 1892–96. XII. 43.

43 1889. május 17. KN. 1887–92. XII. 43–44.

Egy évvel később, tehát 1890. november 14-én és 15-én ismét foglalkozott a képviselőházban a filoxéra elhárításának aktuális ügyeivel, a földművelési tárca néhány más kérdése kapcsán. „1876-ban kezdődött Magyarországon a phylloxera ügyének tárgyalása. A tanácskozások, a tanácsadások, kapkodások és találgatások, minden a világon, csak az nem, a mire szükség lett volna. És mi ma a következmény, t. képviselőház? Egész vidékek azt mondják, hol van a kormány, miért nem teszi a kormány? Nem a vidékek az okai, hanem a kormány, a mely rászoktatta őket.”⁴⁴ A Franciaországba küldött szakértők nem végezték el rendesen a feladatukat. Hazánkban különösen nincsen meg az a tőke, ami pl. a franciáknál rendelkezésre áll. Felvetette a szervezett helyi védekezés lehetőségét, s idevonatkozóan egy igen jó példára hivatkozott:

„Van Magyarországon egy hely, a hova szerintem sokkal hasznosabb elmenni, mint Franciaországba. Azt mindenki tudja, hogy Szegszárd városa nagy borkereskedést űz és van neki, gondolom, 4000 hold szőlője; Boda Vilmos t. barátom ezt igen jól ki tudná fejteni. A város jókor szervezkedett a phylloxera ellenében. Meghozta magának Franciaországból a szénkéneget, mikor a kormány még nem adhatott, a mint hogy mindenüvé nem is adhat. Elhatározták ott, hogy védekezni fognak az úgynevezett gyérítési mód szerint, szervezkedtek külön, tartanak maguknak phylloxera biztost, vannak fecskendőik, van mindenük, a mi szükséges és ott a valóságos phylloxerapusztítás közepette, igaz, hogy bizonyos része a szőlőterületeknek, gondolom kétszáz hold a négyezerből, elpusztult ugyan de a többi, a melyek szénkénnel gyérítettek, ez idén is, a rossz termés idejében teljesen kielégítő termést adott, úgy, hogy a gazdának mindene kifizetődött. Tessék oda menni okulni. Tehát csak azt mondom, hogy ha nem bírjuk megtörni azt a valósággal átkos szellemet, mely mindig csak másban keresi a hibát, mely mindent felülről vár, hogy egész helységek nem tesznek egyebet, csak azt mondják: hol van a kormány? miért nem ad, miért nem teszi ezt vagy azt? addig nem lesz segítve a bajon.”⁴⁵

Ismét felvetette a szőlők homoktalajra telepítésének fontosságát is. Részletesen foglalkozott a borhamisítás lehetőségével is. Idevonatkozó véleménye idők során megváltozott. Korábban minden borkezelési eljárást idegenkedve fogadott, most lehetőségét látja a borok bizonyos fokú kezelésének és javításának, az egyenletesség biztosítása érdekében:

„A modern világban tért foglalnia annak a nézetnek, a melytől a mi gazdaságunk is függ. Nem ismerék embert a ki jobban megérdemelné, hogy kötözni való bolondnak nevezzék mint az, a ki a tudomány vívmányaival szemben mindig a régienél akar maradni, a ki a francia eljárással, Franciaország domináló borpiaczával szemben még ma is a mi nyomorult, semmit sem érő pinczekezelését dicséri s ezért olyan, mint az a fuvaros, a ki a vasut ellen protestál. Vajjon ártalmára volna-e az emberiségnek, hogyha egy chemicus felfedezné azt az eljárást, melynek segítségével valóságos bort tudna csinálni? Nem. Valóságos áldás volna ha felfedezné, mert emancipálná a gazdát attól a gondtól és félelemtől, a melyet az időjárás reáhárit.

Tudom, hogy sokan nincsenek velem egy értelemben; de megmondhatom, hogy miben tévednek. A tévedés nagyon egyszerű. Minden egyes borvidéken vannak egyes bortermelő gazdák, a kiknél mindenkor egyforma jó bor kapható, bármilyen lett légyen is az esztendő. Hát, t. ház, ezek talán csudát tudnak csinálni, ezeknek talán külön süt a nap, külön esik az eső, hogy csak az ő szőlőikben terem minden esztendőben – még a rossz esztendőben is – egyforma jó bor? Valljuk be, t. ház, hogy ezek is csak úgy segítenek a borukon a mint tudnak, tudniillik francziául.”⁴⁶

Herman Ottó utolsó parlamenti ciklusában, 1893-tól 1896-ig Miskolc város képviselőjeként foglalt helyet a Képviselőházban. Ezen időszakban három alkalommal vetette fel a szőlővész gondjait. 1893. november 18-án, 1893. december 5-én és másfél hónap elmúltával, 1894. január 30-án egy általánosabb kontextusban. Lássunk ezekből is egy jellemző példát: 1893 novemberében a miniszter jelentésére utal a vész óriási hatását vázolva: „Meg van állapítva, 600 ezer holdon fölül áll a szőlőterület terjedelme; ebből teljesen elpusztult 200 és néhány ezer hold, és ha a fennálló szőlőterületet vesszük, akkor mindent leszámítva, a peronoszpóra garázdálkodásait is hozzátevé, maradna 97 ezer

44 1890. november 14. KN. 1887–92. XIX. 299.

45 1890. november 14. KN. 1887–92. XIX. 300.

46 1890. november 14. KN. 1887–92. XIX. 301.

olyan hold, a mely teljesen ép és termő.” Az elpusztult 200.000 hold szőlő újratelepítésére legalább 40 millió forint szükséges, ha csak a legminimálisabb költséget 200 forintot számol holdanként. Ezt a hatalmas gondot csak egy módon lehet fokozatosan megoldani: „a nemzet köztevékenységének felébresztésével és fokozásával”.⁴⁷ December 5-én azt teszi szóvá, hogy a pénzügyminisztérium „legridegebb fiskális szempontjait” ostromozza, amikor nem veszi tekintetbe a szőlők nagy részének elpusztultát, s nemhogy támogatást állítana be tervébe, ugyanazon adókat szeretné beszédni.⁴⁸ Január 30-án pedig a káros és hasznos állatok gazdasági vonatkozásai kapcsán utalt a filoxérra.⁴⁹ Ebben a beszédében már felsejlett a madarak hasznával és kárával foglalkozó írásának, illetőleg a modern természetvédelem gondolatait megalapozó madarak és fák megünneplésének gondolata.⁵⁰

Végezetül, összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy Herman Ottó a legmarkánsabb harcosa volt a nemzetgazdaság igen fontos ágazatának, a több mint félmillió hold szőlőterületet pusztító vész elleni védekezésnek. Első volt azok között, akik felismerték a veszélyt még az 1870-es évek közepén. Harcolt ellene számos cikkben, röpiratban és tanulmányban és teljes parlamenti képviselősége alatt, évente több alkalommal is elkötelezetten, keményen, sőt gyakran kegyetlenül is opponálta a gondokat és a védekezés lehetőségeit. Olyan tudós volt, aki nemcsak szaktudományaival foglalkozott, hanem rajta tartotta a kezét a tudományos, a kulturális, a művészeti és számos gazdasági politika érverésén is. Parlamenti tevékenysége pedig monografikus feldolgozásra vár!⁵¹

IRODALOM

Balassa I.

1975 A filoxéra Tokaj-Hegyalján. A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XIII–XIV. 305–333.

1991 Tokaj-Hegyalja szőlje és bora. Történeti-néprajzi tanulmány. Tokaj

Deininger I.

1876 A phylloxera póthitel tárgyában. Válasz Herman Ottó Úrnak. Ellenőr, 1876. dec. 5.

Cserháty (Hechl) S.

1876 A phylloxera-póthitel tárgyában. Válasz Herman Ottó Úrnak. Ellenőr, 1876. dec. 5.

1880 A phylloxera vastatrix. Bp.

Csoma Zs.

1993 Uradalmi és jobbágy-paraszti szőlő-, bortermelés Somlón. Studia Folkloristica et Ethnographica, 35. Debrecen

47 1893. november 18. KN. 1893–96. XIV. 219–220.

48 1893. december 5. KN. 1893–96. XV. 127.

49 1894. január 30. KN. 1893–96. XV. 518.

50 Herman O., 1906.

51 Több éve foglalkozom Herman Ottó parlamenti tevékenységének feldolgozásával, 1994-ben kigyűjtöttem a parlamenti beszédeit a Képviselőházi Naplóból. Remélhetőleg 1995-ben publikációra készítem a tervezett kötetet.

Für L.

1972 A filoxéravész hatása a homoki szőlőtermesztés fellendülésére. Agrártörténeti Szemle, XIV. 108–111. Bp.

Herman O.

1974 A phylloxera kérdéséhez. Természettudományi Közlöny (a továbbiakban Ttközl.), VII. 431–435. Bp.

1876a A phylloxera kérdéséhez. Ttközl. VIII. 201–205.

1876b Az élısdiség kérdéséhez. (A phylloxera ügyében.) Bp.

1876c A tölgy phylloxerája. Ttközl. VIII. 66–67.

1876d Phylloxera-sáska. Ellenőr, 1876. nov. 26., dec. 6.

1877 A phylloxera-ügye, tekintettel a Pancsován végrehajtott irtásokra. A magyar képviselöház pénzügyi bizottságának 1877. márc. 15. tartott üléséből. Bp.

1879 A phylloxera ügyében. Ttközl. XI. 449–463.

1880a A phylloxera. Vészkialtás a magyar szőlők érdekében. Bp.

1880b Phylloxera a homokon. Ttközl. XII. 249–260.

1880c A phylloxera Magyarországon. Egy kis történelem a jövő hasznára. Ttközl. XII. 329–339.

1880d Szervezkedjünk, küzdjünk a phylloxera ellen. Ttközl. XII. 329–339.

1880e A phylloxera elleni védekezéshez. Ttközl. XII. 400–401.

1906 A madarak és fák napja – Der Vogel- u. Baum-Tag. Bp.

1914 A magyar pásztorok nyelvkinccse. Bp.

Horváth G.

1891 Védekezés a filoxéra ellen és az amerikai szőlőfajok. Bp.

KN – Képviselöházi Napló

Lichtenberg

1876 Phylloxera-ügy. Ellenőr, 1876. dec. 22.

MNyTESz

1967 A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I. Bp.

Szabadfalvi J.

1988 Írások Herman Ottóról és a Herman Ottó Múzeumról. Borsodi Kismonográfiák, 25. Miskolc

1990 Herman Ottó az alkotó ember. A Miskolci Akadémiai Bizottság Közleményei, 10. 32–44.

1996 Herman Ottó a kultúrpolitikus. Valóság, XXIX. 2. sz. 90–99.

Szilágyi D.

1972 A filoxéra megjelenésének századik évfordulóján. Tudomány és mezőgazdaság, 6. sz.

UMTSz

1888 Új magyar tájszótár. II. Bp.

DIE PARLAMENTARISCHE TÄTIGKEIT VON OTTÓ HERMAN FÜR DEN SCHUTZ GEGEN DIE REBLAUS

Die Reblaus (*Phylloxera vastatrix*) ist zusammen mit Weinstocktrieben aus Nordamerika nach Europa gelangt und schädigt die Blätter und Wurzeln der Weinstöcke. Man wurde zuerst in Frankreich 1863 auf die Reblaus aufmerksam. Innerhalb von rund 30 Jahren vernichtete sie die in Europa auf bindigem Boden traditionellen Weinkulturen. In Ungarn entdeckte man die Reblaus erstmals 1875 in Pancsova. Auch hier vernichtete sie binnen zwei Jahrzehnten zwei Drittel der ungarischen Weinbaugebiete: bis 1897 waren von 666.820 Katastraljoch Weinbaugelände 391.217 Katastraljoch zunichte gemacht. Auf der Suche nach Schutzmaßnahmen gegen die Plage war man in dem am stärksten betroffenen Frankreich schon sehr weit gekommen. Anfangs rottete man die angegriffenen Weinbaugelände völlig aus, dann setzte man sie unter Wasser und versuchte, sich mit Kohlenschwefel-Durchhieben zu helfen. Eine endgültige Lösung bedeuteten die Ansiedelung resistenter amerikanischer Arten sowie das Okulieren. Zu der Zeit legte man vielerorts Wein auch auf den sandigen Gebieten der Großen Ungarischen Tiefebene an, da die Reblaus Sandböden meidet.

Im Jahre 1879 wurde der große ungarische Polyhistor Ottó Herman (1835–1914) zum Parlamentsvertreter gewählt. Schon seine zweite Rede im Parlament (9. März 1879) widmete er der Sache der Reblaus. Er unterstützte hier die sog. Konvention von Lousanne, in der der gemeinsame Schutz gegen die Reblausplage und ein gegenseitiger Informationsaustausch vorgeschrieben wurden. Er wies auch auf die Mängel bei den ungarischen Schutzmaßnahmen hin. Schon von 1874 an, also seit dem ersten Auftreten der Reblaus in Ungarn, hatte Ottó Herman die Krankheit des öfteren an Ort und Stelle studiert. In den Jahren zwischen 1879 und 1896 brachte er rund zehnmal die aktuellen Fragen zum Schutz gegen die Reblaus auch im Parlament zur Sprache. Außerdem hielt er Vorträge zu diesem Thema, schrieb darüber in Zeitungen und Zeitschriften und war eine Zeitlang auch Mitglied in der von der Regierung hervorgerufenen Phylloxera-Kommission.

In der vorliegenden Studie wird die diesbezügliche Tätigkeit von Ottó Herman untersucht. Er galt als ein Wissenschaftler, der sich nicht allein mit seinen Fachwissenschaften (Biologie, Naturschutz, Archäologie und Volkskunde) auseinandersetzte, sondern auch die politischen Fragen zu Angelegenheiten der Wissenschaft, Kultur und Kunst aufmerksam verfolgte.

József Szabadfalvi